

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Ilgaroğlu, M. C. ve Yaqoob, L. H. (2019). “Allah’ın Cüz’ileri (Tikeller) Bilmesi Meselesi: İbn Sinâ, Gazzâlî ve Hocazâde’nin Görüşlerinin Karşılaştırılması”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (Ek Sayı 1): 940-950

Geliş Tarihi / Received Date: 12.09.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.01.2019

Araştırma Makalesi

ALLAH’IN CÜZ’İLERİ (TİKELLER) BİLMESİ MESELESİ: İBN SİNÂ, GAZZÂLÎ VE HOCAZÂDE’NİN GÖRÜŞLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Caner ILGAROĞLU

Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

milgaroglu@adiyaman.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5712-9401

Dr. Öğr. Üyesi Luay Hatem YAQOOB

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi

luay.hatem@asbu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8518-0148

Öz

İslam düşüncesinin en temel özelliklerinden biri, eşzamanlı ya da artzamanlı olarak süregelen, dinamik kelâm-felsefe tartışmalarına sahip olmasıdır. “Tehâfüt geleneği” biçiminde adlandırılan bu tartışmaların hiç şüphesiz ilki ve en meşuru, Gazzâlî’nin, başta İbn Sinâ olmak üzere filozofları eleştirmek için kaleme aldığı “Tehâfütü’l-Felâsife (Filozofların Tutarsızlığı)” adlı eseriyle başlayan tartışmadır. Gazzâlî, şu üç meselede filozofların küfre girdiğini iddia etmiştir: Allah ile beraber âlemin kadim sayılması, Allah’ın cüz’ileri bilemeyeceği ve ölümden sonraki hayatta bedensiz dirilişin gerçekleşmesi. Biz bu çalışmada Allah’ın cüz’ileri bilmesi meselesini İbn Sina, Gazzâlî ve Hocazâde’nin görüşlerini karşılaştırmak suretiyle ele alıp inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Allah’ın Bilgisi, İbn Sinâ, Gazzâlî, Hocazâde.

THE ISSUE OF GOD’S KNOWLEDGE OF PARTICULARS: COMPARISON OF VISIONS OF AVICENNA, GAZZALI AND HOJAZADHE

Abstract

One of the most fundamental features of the Islamic thought that it has a dynamic apologetic-philosophical debate that is ongoing simultaneously or on a continuous basis. These discussions, which are called "Tradition of Criticism", are undoubtedly the debate which started with the work of Tehâfütü’l-Felâsife (Inconsistency of Philosophers), which is the first and the most famous, in which Ghazzali has written to criticize philosophers, especially Avicenna. Al-Gazzâlî claimed that philosophers committed big sin in three matters: Receiving the eternity of world with God, God will not know partials and realization of the resurrection in the life after death without body. In this study, we will examine and compare the views of the issue of God’s knowledge of particulars with the views of Avicenna, Gazzâlî and Hojazadhe.

Keywords: God’s Knowledge, Avicenna, Gazzâlî, Hojazadhe.

1. GİRİŐ

Bu makalenin amacı, Gazzâlî (ö. 1111)’nin *Tehâfütü’l-Felâsife* isimli eserinde yer alan “Allah’ın cüz’ileri bilmesi” meselesini, İbn Sinâ (ö. 1037), Gazzâlî ve Hocazâde Muslihiddin

Mustafa (ö. 1489)'nın görüşlerini karşılaştırmak suretiyle ele alıp incelemektir. Bunu yapmak üzere öncelikle ilgili kavramları ve Allah'ın cüz'îleri bilmesi meselesini tanıtacak, ardından bu meselenin kelâmî ve felsefî köklerinden söz edecek ve sonra da iki delilde ele alınmış olan Allah'ın cüz'îleri bilmesi meselesinin tahliline yer vereceğiz.

Bu mesele, temelde İbn Sinâ'nın Zorunlu Varlık olarak nitelendirdiği Allah'ın cüz'îlere/tikellere dair bilgisinin küllî/tümel olduğunu kabul eden filozoflarla, Allah'ın bilgisinin küllî-cüz'î/tümel-tikel gibi ayrımlara tabi olmadığını savunan kelâmcılar arasında ortaya çıkmıştır. Söz konusu mesele, Gazzâlî'nin, filozofları tekfir ettiği üç meselenin ikincisidir. Filozoflar, Allah'ın bilgisinin niteliği konusunda üç farklı görüş ortaya koymuşlardır. Filozoflardan bazıları Allah'ın sadece kendi zâtını bilebileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir ki bu düşüncüyü kadim filozoflardan Aristoteles temsil etmektedir. Bazı filozoflar ise Allah'ın kendi zâtını ve zâtı dışındakilerini ancak külli bir şekilde bilebileceğini iddia etmişlerdir. Bu görüşte olanlara göre Allah'ın bilgisi, zamana bağlı değerlendirilemeyen; geçmiş, şimdi ve gelecekte farklılaşmayan bir bilgidir. Bu görüşün temsilcisi İbn Sînâ'dır. Diğer bir grup filozof ise Allah'ın, küllî olsun cüz'î olsun her şeyi mutlak bir ilimle bildiğini savunmaktadır ki söz konusu bu düşüncenin en önemli temsilcisi Gazzâlî'dir (Gazzâlî, 2011: 109; Sînâ, 2005: 168). Söz konusu meselenin bu denli görüş ayrılıklarına imkân sağlamasındaki temel neden, Allah-âlem ilişkisinin, iki farklı varlık alanınının-metafizik ve fizik- ilişkisindeki tüm güçlükleri taşıyor olmasından ileri gelmektedir. Bu nedenle, Allah'ın cüz'îleri bilmesi meselesi, O'nun bilgisinden ziyade, O'nun bilgisinin varlıkla olan irtibatı açısından başka meseleleri de gündeme getirmiş ve tartışmaya açmıştır. Akyol'a göre söz konusu mesele, hem filozofların, hem de kelâmcıların tartıştığı, içerisinde Zorunlu Varlığın iradesi, kaza ve kader, yaratma, insan iradesi, nedensellik, mucizenin imkânı ve determinizm gibi bir çok konunun yer aldığı zengin bir tartışma alanı sunmuştur (Akyol, 2006: 113).

2. İBN SİNÂ'NIN MESELEYE DAİR GÖRÜŞÜ

İbn Sinâ bu meseleyi detaylı olarak *Şifâ* kitabının altıncı bölümünde “Allah küllîleri nasıl bilir? Cüz'îleri nasıl bilir? Cüz'îleri İdrak Eder Denmesi Hangi Bakımdan Mümkün Değildir?” başlığıyla ele almıştır. İbn Sinâ'nın meseleye dair izahatı şöyledir: “Vacibu'l-Vücut/Zorunlu Varlık hakkında çok sayıda fiil ispat etmek O'nun için eksiklik anlamına gelir. Aynı şekilde O'nun için çok sayıda aklediş (taakkul) kabul etmek de böyledir. Aksine zorunlu varlık her şeyi küllî bir tarzda akleder. Bununla birlikte hiçbir cüz'î O'na gizli kalmaz. “Göklerde ve yerde zerre ağırlığında hiçbir şey O'na gizli değildir” (İbn Sinâ, 2013: 105).

İbn Sînâ'nın Tanrı tasavvuru, mensubu olduğu Meşşâî geleneğin yoğun izlerini taşımaktadır. İbn Sînâ, Aristoteles'in etkisiyle Vacibu'l-Vücut/Zorunlu Varlık olarak nitelendirdiği Allah'ın bilfiil ilim (akıl, âkil ve mâkul) olduğunu düşünmektedir. Ona göre Allah, tüm bu özellikleriyle tek olan, bölünmesi imkansız olan bir cevherdir. O'nun bilgisinde, düşüncenin öznesi, nesnesi ve düşünme fiili aynıdır (Fahri, 2000: 197). İbn Sînâ'nın, Allah'ın zâtının bizatihi ilim olduğunu belirten bu görüşüne Gazzâlî itiraz etmektedir. Ona göre ilim, mevsufu gerektiren bir sıfat ve arazdır. Dolayısıyla Allah'ın bizatihi ilim olduğunu söylemek, O'nun kendisiyle kâim bir irade ve kudret olduğunu söylemekle aynı şeydir ki bu, Allah'ın bizatihi var olmayan araz durumundaki bir şeye indirgemek olur (Koç, 1992: 125).

İbn Sînâ'ya göre Allah, Vacibu'l-Vücut/Zorunlu Varlık olması hasebiyle tüm varlıkların ilk ve zorunlu sebebidir. Dolayısıyla O, tüm varlıkların özünü bilir. Diğer bir deyişle varlıkların tümü, Allah'ın bilgisinin bir sonucu olarak varlığa gelmiştir. Nitekim İbn Sînâ'nın "el-Evvel (ilk), onları aklettiğinde onlar var olurlar" şeklindeki ifadesi Allah'ın bilmesinin O'nun yaratması anlamına geldiğini belirtmektedir (İbn Sînâ, 2013: 104). Bu meseleyle ilgili olarak Kindî de insan varoluşu üzerinde etkili olan iki güç olduğundan söz etmekte ve bunlardan ilkinin küllî boyutuyla nefis; ikincisinin ise cüz'î boyutuyla beden olduğunu söylemektedir (Karakaya, 2018: 112).

İbn Sînâ'ya göre, Allah'ın bilgisi, varlıktaki değişmeye (artma, eksilme, bozulma vb.) göre artıp eksilmez (İbn Sînâ, 2013: 104). İbn Sînâ, bu ifadeleriyle Allah'ı tenzih etmek ve O'nun bilgisinde geçmiş, şimdi ve gelecek gibi bir zamansal ayrımın ve dolayısıyla zamana bağlı değişimin olmadığını göstermek istemiştir. İbn Sînâ'ya göre Allah, insanı mutlak olarak bilmektedir ancak bir insanı diğerinden ayıran özellikler duyu alanına girdiğinden bu konu aklın işi değildir. İbn Sînâ delilini güçlendirmek için güneş tutulması meselesini örnek vererek onu detaylarıyla ve geçirdiği üç halle izah etmektedir. Buna göre, göklerin hareketlerini ve zamana dâhil olarak onlara isabet eden değişimi anlatmaktadır. İbn Sînâ'ya göre malumun (bilinenin) halinin değişmesi, bilen zâtın değişimini (teğayyür) gerekli kılar. Allah'ın zâtı ise değişimden münezzehtir. İbn Sînâ, Allah'ın gayb ve şehâdet âlemlerini bildiğini ve el-Aziz (Üstün Güç Sahibi) ve el-Hakîm (Hikmetli) olduğunu ifade ederek bu konuya dair sözlerine son vermektedir (İbn Sînâ, 2013: 106-107).

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşıldığı kadarıyla filozofların, Allah'ın cüz'ileri bilemeyeceğini iddia etmelerinin en önemli sebebi, varlıkların cüz'ilerini bilmenin, bilgide ve bilgi sahibinde değişim meydana getiriyor olmasıdır. Onlara göre, Allah cüz'ileri bilseydi, bu O'nun ilminin değiştiği anlamına gelirdi. Çünkü ilim (bilgi, bilim) maluma (bilinene) tabidir.

Malumun değişmesi halinde ilim de değişir. Böylelikle Allah hâdis şeylere mahal (yer) olur. Dolayısıyla İbn Sinâ'nın Allah'ın cüz'îleri bilmesini reddetmesi, tenzih ve Allah'ın yüceliğini belirtmek amaçlıdır; cehalet anlamında değildir (Demirkol, 2010: 146).

Buna rağmen genel kanaate göre İbn Sînâ, bu açıklamalarıyla Allah'ın cüz'îleri bilmediğini savunmaktadır. Söz konusu kanaati taşıyanlar, İbn Sînâ'nın Allah'ın cüz'îleri nasıl bildiğine dair açıklamalarının başarısız olduğu iddiasını temel almaktadırlar. Bu iddiayı ileri sürenler, İbn Sinâ'nın, cüz'îlerin aklî bilgiye değil; algılamaya uygun bir bilgi konusu olduğunu ve Allah'ın oluş ve bozuluş âlemindeki cüz'îleri bilemeyeceğini belirtmiş olmasını sorunsal bulmaktadırlar. Buna göre, İbn Sinâ, cüz'îleri, aklî bilgi anlamında, ne Allah'ın ne de insanların bilemeyeceğini, Allah'ın bilgi nesnelereyle mekânsal ve zamansal ilişkisinin olmayacağını, oluş ve bozuluş âlemindeki cüz'îlerin aklî bilginin dışında kalacağını iddia etmiş olmaktadır (Acar, 2005: 3).

3. GAZZÂLÎ'NİN MESELEYE DAİR GÖRÜŞÜ

Gerek kelâmî ve gerekse felsefî görüşlerini İslâmî terminolojiyi sürekli kullanmak suretiyle izah eden Gazzâlî, Allah'ın sıfatları ile ilgili görüşlerine yer verdiği *Kitab el-Maksad el-Esnâ şarh esmâ' Allah el-Husnâ* adlı eserinde Allah'ın bilgisi meselesiyle bağlantılı olarak şunları söylemektedir: “el-âlim ismi celili manaen açıktır; bu kelimenin en kapsamlı anlamı her şeyin içini dışını, büyüğünü küçüğünü, önünü arkasını/öncesini sonrasını, altını üstünü bilgi bakımından kuşatmaktır. Bu kuşatma, açık ve seçik olması bakımından öyle mükemmeldir ki, bu hususta keşf ve müşahede olarak daha açık ve seçik olanını düşünmek mümkün değildir. Öyle ki bu bilgi, malumattan elde edilmiş de değildir; aksine malum olanlar ondan çıkmıştır. Allah'ın bilgisi eşyadan alınmış değil; bilakis eşya ondan dolayı varolmaktadır” (Gazzâlî, trhsz; 39)... Mesela satranç diye bir oyun henüz ortada yokken, böyle bir oyunun icadı, Allah'ın ilmine benzer. Bizim bilgimiz ise, tıpkı satranç oyununu öğrenenin durumunda olduğu gibi, eşyadan elde edilme ve varolan bir şeyin bilgisidir (Gazzâlî, trhsz; 39).

Gazzâlî, *Tehafüt'ünde* Allah'ın cüz'îleri bilmemesine dair filozofların delil ve hüccetlerini özetle şöyle zikretmiştir: Allah kâmilidir, O'ndan ancak kemal sudur eder. Âlem ve yaratılmışlarda ise, eksiklik, bela ve kötülük bulunmaktadır. Kâmil, kendisini nâkıs (eksik) olanla ilişkili kılmaz. Gazzâlî öte yandan filozofların Allah'ın cüz'îleri bilmesini reddetmelerine ilişkin iki delile daha yer vermiştir, bu delillerin biri zamanla; diğeri madde ve mekânla ilgilidir. Zamanla bağlantılı olan delil hakkında filozoflar güneşin tutulmasından ve tutulmanın üç halinden bahsetmiştir. Birinci hal, tutulmanın madum olduğu ve ileride gerçekleşeceği haldir. İkinci hal, tutulmanın meydana geldiği haldir. Üçüncü hal ise

tutulmadan sonraki haldir. Bu son halde ise, tutulma gerçekleşmiş ve bitmiştir; yani devam etmemektedir. Bu üç hal, birbirinden farklıdır. Bu manada tutulmanın bir mahal üzere arda arda gelmesi bilen zâtın değişimini gerekli kılar. Dolayısıyla bu üç hal, değişime yol açar. O halde, halinde değişme olmayan zât bu üç hali bilemez. Çünkü ilim maluma tabidir. Eğer malum değişirse ilim de değişir. Bilgi değişirse kaçınılmaz olarak bilen de değişir. Allah için değişimden bahsetmek ise imkânsızdır (Gazzâlî, 2011: 110; Vural, 2004: 77).

Madde ve mekânla ilgili olarak filozoflar, bireyler halinde insanları ve diğer canlıları örnek vermektedir. Bu manada filozoflar, Allah'ın Zeyd, Amr ve Halid'in arazlarını bilmediğini, ancak insanı mutlak bir ilimle bildiğini söylemektedir. Zeyd'in Amr'dan ayrıcalıklı ve üstün olduğu alanlar hisse (duyuya) dairdir, akılla ilgili değildir. Zeyd'in ayrıcalıklı ve seçkin olması belirli bir yöne işaretle olur. Bu işaret hissedilenin hissedene nispetiyle ayrıca hissedilenin hissedene uzaklığı, yakınlığı veya belirli bir yönde olması sebebiyle gerçekleşmektedir. Bu durum Allah için imkânsızdır (Gazzâlî, 2011: 111).

Gazzâlî, filozofların görüşlerine ve delillerine yanıt vererek onların delillerinde şüpheler olduğunu belirtmiş ve iki yönden onlara karşı çıkmıştır: 1. Filozofların gayesi Allah'tan değişimi nefyetmek/reddetmek ise, bu gaye, üzerinde ittifakın sağlandığı bir husustur. Allah'ın güneş tutulmasını üç haliyle; meydana gelmeden, gerçekleşirken ve sona erdikten sonraki halleriyle ezelden ebede tek ve bir olup değişmeyen ilimle bilmesini engelleyen nedir? Çünkü bu farklılaşmalar, ilmin zâtında değişimleri gerekli kılmayan izafetlere/nispetlere dayalıdır. Dolayısıyla âlimin (bilenin) zâtında değişimi gerekli kılmaz. Çünkü onlar salt (mahz) izafetlerdir (ek, dayandırma ve nispetler). Mesela bir şahıs sağında, solunda veya önünde olabilir, bu yönler geçebilir. Bu takdirde ilişkilerin değişse de gerçekte değişen sen değilsindir, yer değiştiren o şahıstır. Allah'ın ilmine dair hal de bu şekilde anlaşılmalıdır. O halde, Allah eşyayı ezelden ebede ve şimdiki zamanda tek bir ilimle bilir, O'nun bilgisi değişmez.

2. Filozoflar, kadimden hâdisin sudûrunun caiz olduğunu söylemekteyseler de hâdis ilimlerin bu şekilde olmasına engel nedir? Bir şeyin hudûsu o şey hakkında bilginin/ilmin sebebi olmalıdır. Filozofların Allah'ın kemâlinin tüm varlıkların kaynak ve mercii olmasını gerektirdiğini kabul etmelerinden hareketle onlara Allah'ın kemâlinin her varlığı bilmeyi gerektirdiğini söyleriz (Gazzâlî, 2011: 112-115).

Gazzâlî'nin bu meseleye ilişkin sözlerini şu şekilde özetleyebiliriz: Allah Teâlâ, bütün varlıkları tüm halleriyle bilir. O'nun ilmi, ezelde ve ebede ve şimdiki zamanda birdir, değişmez. O'nun ilmine eksiklik ilişmez. Gazzâlî'ye göre, cüzî hallerdeki ihtilaflar/farklılaşmalar, ilmin ve âlimin zâtında bir değişmeyi gerekli kılmaz. Bir şahsın diğer bir şahsa oranla

durumunun değişmesi birincinin srdrdğu hali değiştirmesini gerekli kılmaz. Dolayısıyla Allah kendi zâtını ve dışındakileri bilir (Taylan, 2010: 274).

Bu konuda Fahreddin Râzi başka bir görüş ortaya koymaktadır. Râzi, Allah'ın bir şey hakkındaki bilgisini onun gerçekleşmesine/meydana gelmesine bağlı kılmaktadır ve ilim için meydana gelmeyi şart koşmaktadır. Razi, *Meâlim'u Usuli'd-Din* adlı eserinde şöyle demektedir: "şüphesiz Allah'ın zâtı, her şey hakkında bilgiyi/ilmi gerekli kılar. Ancak o şeyin meydana gelmesi şarttır. Hallerden her biri gerçekleştiğinde Allah'ın zâtı bunlar hakkında ilmi/bilgiyi gerekli kılmaktadır" (Râzi: 57). Gazzâlî'nin bu konudaki metodu ve üslubu ise, filozofların görüş ve delillerini öncelikle örneklerle detaylı olarak açıklamak ve ardından bunlara cevap vererek söz konusu delilleri çürütmeye çalışmaktır.

4. HOCAZÂDE'NİN MESELEYE DAİR GöRüşü

Hocazâde'ye gelince, o, bu mesele hakkında kitabının on beşinci faslında/bölümünde konuşmuş ve filozofların görüş, düşünce ve delillerine yer vererek konuya başlamıştır. Sonrasında filozofların görüş ve delillerini zayıflatmaya çalışarak her delil hakkında kendi görüşüne yer vermiştir. Bu hususta Hocazâde'nin slubu Gazzâlî'nin üslubuna benzemektedir.

Hocazâde, eserinde Gazzâlî'nin filozoflar hakkındaki görüşünü ve onların kaidelerini zikretmiştir: Gazzâlî'nin filozoflardan aktarımına göre Zeyd, Allah'a itaat veya isyan etse Allah Zeyd'in değişen/yenilenen hallerinden haberdar ve bilgili olmayacaktır. Çünkü Allah Zeyd'i şahsıyla, kendisi olarak bilmez. Zira Zeyd, şahıdır ve fiilleri hâdistir. Bu manada şahsın bilinmemesi halinde onun durumları ve halleri de bilinmez. Bu durumda filozoflara göre, Allah, Zeyd'in küfrünü veya Müslüman olmasını bilmez. Sadece insanın küfrünü veya Müslüman olmasını şahıslara özgü olarak değil, mutlak ve küllî olarak bilir. Çünkü haller ve fiiller zamanın bölünmesi ve şahısların ihtilafıyla birbirinden ayrılır. Allah ise, ilminin/bilgisinin zaman ve onun değişken hallerine dâhil olmasından münezzehtir.

Hocazâde, Gazzâlî'nin naklettiği görüşü zayıflıkla vassfeder, filozofların söylediklerinden Zeyd'in kfrnn veya Müslüman olmasının bilinmeyeceği sonucunu çıkarmanın zorunlu olmadığını belirtir (Hocazâde, 2018: 84; Deniz, 2015: 169). O, şöyle demektedir: Kuşkusuz Allah şahısları bilir ve her şahsı hal ve fiilleri ile diğerlerinden ayırır. Zamanlar, yani geçmiş, şimdi ve gelecek Allah'ın ilmine dâhil olmaz. Çünkü filozoflara göre Allah, zâtı ve sıfatlarına zamanın dâhil olmasından münezzehtir ve yücedir (Hocazâde, 2018: 87).

Bütün bu bahsedilenlerden sonra, Hocazâde, filozofların Allah'ın cz'ileri/tikelleri bilmemesine dair diğer iki delilini zikretmiş ve onlara şöyle cevap vermiştir.

Birinci delil: Filozoflar dediler ki: Teşekkür eden cüz'ler gerek daimi olsun gerek değişken olsun sadece cüzlere bölünen cismani aletlerle idrak edilir, anlaşılır. Allah Teâla ise küllîlik ile mücerrettir.

İkinci delil: Filozoflar şöyle demiştir: Zamansal varlıkların bilgisi zamansal olmaları bakımından Allah'ın bilgisinde değişimi gerektirir ve bu Allah için muhaldir. Çünkü belirli bir şey hakkında o olmadan/meydana gelmeden oldu diye düşünen kişinin düşüncesi, o şey henüz gerçekleşmediyse cahillik anlamına gelir. Çünkü bilgi/ilim o durumda yok olduğu için yokluğunu düşünmesini, varlığını düşünmemesini gerektirir (Hocazâde, 2018: 187-188).

Hocazâde birinci delile şu şekilde cevap vermiştir: Cismani cüz'lerin idrakinin/ anlaşılmasının sadece cismani aletlerle olduğunu zorunlu olarak kabul etmiyoruz. Bilgi salt eklemedir (izafet/nispet) veya izafet sahibi hakiki bir sıfattır. Böylelikle cismani bir alete ihtiyaç duymaz. Cismani cüz'lerin cismani/maddi bir alete ihtiyaç duyduğunu kabul edersek bu sadece insan için geçerlidir, Allah Teâla hakkında geçerli değildir (Hocazâde, 2018: 188).

Hocazâde'nin sözleri İbn Rüşd'ün *Tehâfütü't Tehâfüt* adlı eserinde ortaya koyduğu görüşlere benzemektedir. İbn Rüşd, ilgili eserinde, özet olarak şöyle demektedir: Gazzâlî'nin filozoflarla olan ihtilafının aslı, Allah'ın ilminin insanın ilmine benzetilmesidir. Bu bir bilginin diğer bir bilgiye kıyas edilmesi neticesinde gerçekleşmektedir. Bu ise, benzetmeden kaynaklanan bir hatadır. Çünkü yaratıcı ile yaratılanların ilmi birbirinden farklıdır. Küllî ilim ve cüz'î ilim arasındaki çelişki, sadece insan için geçerlidir, Allah için geçerli değildir (İbn Rüşd, 2011: 288).

İkinci delil hakkında ise, Hocazâde şu cevabı vermektedir: İlim salt bir izafet/ekleme ise filozofların kanaatine göre Allah hakkında ilişkilerin değişmesi imkânsız değildir. İlim, izafeti/eklemesi olan gerçek bir sıfat ise, malumun değişmesi ile izafetin değişmesi sonucunda bu sıfatın değişecek olmasının gerektiğinden emin olamayız, bunu zorunlu olarak kabul edemeyiz. Hocazâde, filozofların delilini zikrederek şöyle demektedir: Filozofların bu delili, ilim malumun eşit bir sureti demek olursa doğrudur. Bu takdirde ilim, başka bir malum ile ilgilenmez. Çünkü her sûret sadece kendisine sûret olan şeyi bilir. Ancak ilmin malumun eşit bir sureti olması imkânsızdır. Çünkü tek bir sıfatın, malumun çeşitli ve çok sayıda olmasına bağlı olarak birçok eklemeleri/nispetleri ve çok sayıda bağlantıları vardır. Sıfat, malumun değişmesi ile değişmez. Malumun değişmesi sıfat değişmeksizin sadece izafetlerin/eklemelerin değişmesini gerekli kılar, kudrette de durum böyledir (Hocazâde, 2018: 188).

Hocazâde bu mesele hakkındaki görüşünü, Mebde-i Evvel'in ve ayırt edici akılların (mufarik akıllar) değişmeyeceğini, hiçbir şekilde zamanla bağlantılı olmayacağını ve zamanın onlara göre geçmiş, şimdi ve gelecek gibi bölümlere ayrılmadığını söyleyerek

sonlandırmaktadır. Zaman, Allah'ın zâtı ve hakiki sıfatlarına girmez. Küllî ve cüz'î varlıklar, ezelden ebede meydana geldikleri veya gelecekleri zamanlar belirli biçimde O'nun ilmine dâhil olmadan O'na malumdur. Allah'ın eşyayı bu şekilde; geçmiş, şimdi ve gelecek şeklinde idrak etmemesi, O'nun için/O'ndan bir cahillik anlamına gelmez. Cehalet, bir şey mazide, şimdi ve gelecek zamanda meydana geldiği halde Allah onu meydana geldiği şekilde bilmezse olur (Hocazâde, 2018: 199).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yukarıda İbn Sînâ, Gazzâlî ve Hocazâde'nin görüşleri bağlamında ele alıp incelediğimiz Allah'ın cüz'îleri bilmesi meselesine dair görüşlerin genel olarak üç kısma ayrıldığını söyleyebiliriz:

- a. Allah sadece kendisini/zâtını bilir.
- b. Allah zâtını ve zâtı dışındakileri küllî bir biçimde bilir.
- c. Allah, küllî ve cüz'î her şeyi mutlak olarak bilir.

Bu konudaki anlaşmazlığın aslı, Allah'ın, teşekkül eden ve değişen cüz'îleri zâtına değişim ve cehalet ulaşmadan bilmesinin nasıl mümkün olduğu? Sorusuna dayanmaktadır.

Bu mesele, filozofların çözmeye çabalayarak ona uygun bir çıkış noktası bulmaya çalıştıkları bir meseledir. Düşünürlerin bu meselede üç farklı görüşü benimsedikleri görülmektedir. Bizi bu bağlamda ilgilendiren ikinci ve üçüncü görüşlerdir ki bunlar, Müslüman âlimler ve filozoflar tarafından tercih edilen görüşlerdir. İbn Sînâ, ikinci görüşü yani Allah'ın her şeyi cüz'î değil, küllî olarak bildiği, ilminin zaman altında yer almadığı ve cüz'îlerin bilgisinin bilen zâtında değişimi gerekli kıldığı görüşünü tercih etmiştir. Hocazâde ve Gazzâlî ise, aralarındaki delil, üslup ve ispat metodu farklılığına rağmen üçüncü görüşü, yani Allah'ın cüz'î ve küllî tüm varlıkları mutlak bir ilimle bildiği görüşünü tercih etmişlerdir.

Bir diğer filozof İbn Rüşd ise, cüz'îler ve küllîler meselesine *Faslu'l Makâl* adlı eserinde değinmiş ve mealen şunları ifade etmiştir: Kuşkusuz Allah'ın ilmi, cüz'î veya küllî olarak nitelenmekten münezzehtir. Dolayısıyla bu meselede ihtilafın herhangi bir manası yoktur (İbn Rüşd, trhsz: 156-160).

KAYNAKÇA

- Acar, R. (2005). Yaratan Bilmezse Kim Bilir? İbn Sînâ'ya Göre Allah'ın Cüz'ileri Bilmesi. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1-23.
- Akyol, A. (2006). Zorunlu Varlığın Tikelleri Bilmesi Üzerine. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 111-130.
- Demirkol, M. (2010). *Tûsî'nin İbn Sinâ Savunması*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Deniz, G. (2015). *Kelam- Felsefe Tartışmaları*. Ankara: Fecr Yayınları.
- el-Gazzâlî, E. H. (trhsz). *Kitab el-Maksud el-Esnâ şarh esmâ' Allah el-Husnâ*. Kahire.
- el-Gazzâlî, E. H. (2011). *Tehâfütü'l Felâsife, Dirase ve Ta'lik: Adil Abdulmunim Ebu Abbas*. Kahire: Dar'üt-Telâih.
- el-Râzi, F. (tarih yok). *Meâlimu Usul'id-Din, Thk. Taha Abdulrâuf Seâd*. Beyrut: Dar'ul kitab el-Arabi.
- Fahri, M. (2000). *İslam Felsefesi Tarihi*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Karakaya, M. M. (2018). Kindî'de Nefs, Beden ve Kötülük. *Diyanet İlmî Dergi*, 109-124.
- Koç, T. (1992). Gazalî'ye Göre Allah'ın Bilgisi. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 123-139.
- Mustafa, H. M. (2018). *Et-Tehâfüt Fi'l-Muhâkeme Beyne'l Gazzâlî ve'l Felâsife. Thk., Luay Hatem Yaçoob*. Beyrut: Dâr'ül-Risale el-Alemiyeye. .
- Rüşd, İ. (2011). *Tehâfütü-t Tehâfüt*. Kahire: Mektebet İbn Sinâ.
- Rüşd, İ. (tarih yok). *Faslu'l Makal fi ma beyne el-Hikme ve'ş-Şeria min'el İttisal*. Kahire: Dirase ve Ta'lik: Mohammed Ammarah, Dar'ul Maarife.
- Sinâ, İ. (2005). *el-İşârât ve't Tenbihât, çev. Ali Durusoy-Muhittin Macit-Ekrem Demirli*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Sinâ, İ. (2013). *Kitâbu'ş-Şifâ, çev. Muhittin Macit-Ekrem Demirli-Ömer Türker*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Taylan, N. (2010). *Anahatlarıyla İslam Felsefesi*. İstanbul: Ensar.
- Vural, M. (2004). *Gazzâlî Felsefesinde Bilgi ve Yöntem*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

EXPANDED ABSTRACT

Introduction

One of the most fundamental features of the Islamic thought that it has a dynamic apologetic-philosophical debate that is ongoing simultaneously or on a continuous basis. These discussions, which are called "Tradition of Criticism", are undoubtedly the debate which started with the work of Tehâfütü'l-Felâsife (Inconsistency of Philosophers), which is the first and the most famous, in which Ghazzali has written to criticize philosophers, especially Avicenna. Al-Ghazzali claimed that philosophers committed big sin in three matters: Receiving the eternity of world with God, God will not know partials and realization of the resurrection in the life after death without body. In this study, we will examine and compare the views of the issue of God's knowledge of particulars with the views of Avicenna, Gazzâlî and Hojazadhe.

The aim of this article is to examine and compare the views of Avicenna, Gazzâlî and Hojazadhe Muslihiddin Mustafa, on the subject of "Allah's knowing partials" in the work titled "inconsistency of philosophers".

Method

In order to do this, we will first introduce the related concepts and the question of the knowledge of God's partials, then we will mention the theological and philosophical roots of this subject, and then we will include the analysis of the subject of the knowledge of God's partials.

Findings (Results)

This issue is the second of the three issues that Gazzâlî denounced philosophers as heretic. Philosophers have put forward three different views on the nature of God's knowledge. Some philosophers have argued that God can only know his own self, Aristotle represents this view from philosophers. Some philosophers have argued that God can only know the things that are beyond his own self and beyond. According to this view, the knowledge of God is immeasurable due to time; past, present and future. The representative of this view is Ibn Sinâ. Another group of philosophers argues that Allah knows everything with absolute knowledge, whether it is all-knowing or partial, that the most important representative of this thought is Gazzâlî. Avicenna explains this matter in detail in the sixth chapter of the Book of Shifa: "How does Allah become all-knowing? How does he know partials? On what base Is It Not Possible? " Avicenna's view of the matter is as follows: "To attribute many verbs about Vacibu'l-Vucud means a lack for him. Likewise, the acceptance of a great deal of intelligence is a lack for Him. On the contrary, the compulsory entity envisions everything in a sophisticated manner. Nevertheless, no doubt, no partial will remain secret to him. "Nothing in the heavens and on the ground is hidden from Him. In short, al-Ghazali has summarized the proofs and arguments of philosophers about the fact that Allah does not know the inhabitants of the world: Allah is Perfect; In the worlds and creatures, there is lack, trouble and evil. Perfection is not associated with what is missing. On the other hand, the al-Ghazali have also given two more proofs about the refusal of philosophers to know that Allah has no knowledge, other matter and space. On the evidence connected with time, philosophers talked about the retention of the sun and the three states of detention. The first case is that the detention is a detention and will take place in the future. The second state is the state in which the eclipse occurs. The third state is the state after being held. In this final state, the eclipse has occurred and is finished; that is, it does not continue. These three states are different. In this sense, it is necessary to change the person who knows that there is a place to be kept together. Therefore, these three states lead to change. In that case, the person without change can not know these three states. Because knowledge is the basis of visual world. If knowledge changes, knowledge also changes. If knowledge changes, inevitably the knowing will also change. It is impossible for God to talk about change. As for Hojazadhe, he talked about this issue in the fifteenth chapter of his book and started to talk about the opinions, thoughts and arguments of philosophers. Later, he tried to weaken the views and arguments of the philosophers and gave his own opinion about every piece of evidence. The style of Hojazadhe is similar to the style of Gazzâlî in this respect.

In his work, Hojazadhe mentions the view of Gazzâlî about philosophers and their bases: According to the transfer of Gazzâlî from the philosophers, Zayd will not be aware and knowledgeable of the changed / renewed states of Allah Zayd if he obeys or rebels against Allah. Because Allah does not know Zayd as personally. Because Zayd is a king and acts. If this person is not known, his situation and situation are unknown. In this case, according to philosophers, Allah does not know that Zayd is disbelievers or Muslims. It is not only person-specific, but absolute and complex, that only a person is a curse or a Muslim. Because the states and actions are separated from each other by the division of time and the conflict of persons. Allah is unaware that the knowledge / wisdom is involved in time and its variable states.

Conclusion and Discussion

As mentioned above, we can separate three opinions on this issue

Allah knows only Himself. He knows himself and His creatures in a comprehensive way. Allah knows absolutely all things that are holistic and partial.

How is the conflict in this matter possible to know without knowing and changing ignorance of the original, almighty, and changing minds of God? It is the question. This is a matter of philosophers trying to solve, trying to find a suitable exit. In this regard, philosophers are divided into three views. These are the second and third views that interest us in this context, which are the preferred views of Muslim scholars and philosophers. Avicenna sees the second view, that Allah is not everything, but that he knows it by wisdom, that the knowledge does not take place under time, and that the knowledge of the partials necessitates a change in the mind. Hojazade and Gazzali preferred the view of the third view, that Allah knows all the beings and all the complexes with absolute knowledge, despite the difference of evidence and style between them and the change of the method of proof.